

ЦИВІЛЬНЕ, ПІДПРИЄМНИЦЬКЕ, ТРУДОВЕ ПРАВО

DOI: 10.18372/2307-9061.77.20787

УДК 342.924.658.562.44:664(045)

Ю. М. Белуга,

старший викладач

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8442-7372>

О. О. Гончарук,

здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня

ПОЧЕРКОЗНАВЧА ЕКСПЕРТИЗА У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ: КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ПРОЦЕДУРНИХ НОРМ

Державний університет «Київський авіаційний інститут»

проспект Любомира Гузара, 1, 03058, Київ, Україна

E-mails: yulya.beluga@ukr.net, oliahoncharuk385@gmail.com

Мета: дослідити нормативні засади застосування почеркознавчої експертизи в цивільному судочинстві різних правових систем та визначити її значення як процесуального засобу доведення.

Методи дослідження: документального аналізу і синтезу, порівняльно-правового аналізу, методу об'єктивної істини, пізнавально-аналітичного підходу та ін. **Результати:** узагальнені підходи до призначення, проведення та оцінки почеркознавчої експертизи в межах цивільного процесу, виявлені особливості процедурного регулювання в Україні та в окремих зарубіжних країнах. **Обговорення:** з'ясовано правову природу почеркознавчої експертизи, визначено роль суду й експерта у процесі її призначення, проаналізовано принципи допустимості та належності доказів, обговорено можливості гармонізації підходів до застосування експертизи у цивільних справах; розглянуто спрощені процедури в окремих юрисдикціях тощо.

Ключові слова: почеркознавча експертиза; цивільне судочинство; доказування; процесуальні норми; призначення експертизи; компаративний аналіз.

Постановка проблеми та її актуальність. У сучасному цивільному судочинстві, що ґрунтується на принципах змагальності, належності та допустимості доказів, особливого значення набуває судова експертиза як засіб об'єктивного встановлення фактів у справі. Серед видів експертиз, які найчастіше призначаються у справах про визнання договорів недійсними, спадкових суперечках, ідентифікації авторства документів тощо, почеркознавча експертиза займає одне з чільних місць. Вона дозволяє підтвердити або спростувати справжність підпису, визначити особу, яка виконала рукописний запис, що може стати вирішальним чинником у встановленні істини. Водночас проце-

дура призначення, проведення та оцінки результатів почеркознавчої експертизи в цивільному процесі регламентується нормами, які мають як спільні риси в різних юрисдикціях, так і суттєві відмінності. Це зумовлює необхідність компаративного аналізу правових підходів до регулювання експертного процесу у сфері цивільного судочинства.

Актуальність дослідження посилюється й тим, що на тлі євроінтеграційних процесів Україна поступово гармонізує свої правові механізми з практиками країн Європейського Союзу. Це вимагає перегляду підходів до експертного забезпечення цивільного процесу, у тому числі почеркознавчих досліджень. Практика по-

казує, що недостатня урегульованість окремих аспектів процедури, неоднакове тлумачення повноважень суду щодо призначення експертизи та оцінювання її результатів можуть створювати перешкоди для ефективного правосуддя. З огляду на зростання кількості цивільних справ, у яких об'єктивність доказів визначається саме результатами почеркознавчої експертизи, постає необхідність детального аналізу чинних процесуальних норм та їх порівняння з аналогічними положеннями права інших країн. Це дозволяє окреслити перспективи вдосконалення українського законодавства у сфері судової експертизи.

Проблематика призначення та використання результатів почеркознавчої експертизи в цивільних справах охоплює кілька рівнів: від правового регулювання та процесуального статусу експерта до процедурної взаємодії між судом, сторонами процесу та експертною установою. У країнах із розвинутою правовою традицією сформовано чіткі стандарти оцінювання доказів, правила допустимості експертного висновку, визначено вимоги до компетентності та незалежності експерта. У цьому контексті Україна стоїть перед викликом підвищення ефективності національної судової експертної системи, з урахуванням міжнародного досвіду. Компаративний підхід дозволяє визначити як сильні, так і проблемні сторони чинної нормативної бази, виявити можливості для її вдосконалення з урахуванням сучасних вимог до справедливого судочинства. Саме тому наукове дослідження у цьому напрямі є не лише теоретично важливим, а й має суттєве прикладне значення для судової практики.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій із тематики почеркознавчої експертизи в цивільному судочинстві засвідчує, що ця проблема поступово привертає увагу науковців, однак залишається недостатньо вивченою в контексті процесуального регулювання саме в межах цивільного процесу. Зокрема, питанням призначення та оцінки результатів почеркознавчих експертиз у цивільних справах присвятили свої праці такі українські дослідники, як В. Шкабаро, А. Біла, І. Гоменюк, С. Гонгало, З. Меленевська,

М. Семеніхін, Л. Золота, І. Савченко, О. Дорошенко, Ж. Васильєва-Шаламова, А. Штефан, О. Шляхов, Л. Ароцкер, В. Липовський, Н. Комісарова, Т. Сохранич, В. Галаган, О. Козак. Дослідження цих авторів охоплюють різні аспекти судової експертизи: від ідентифікації виконавця підпису до проблематики відбору зразків почерку та процесуальної оцінки експертного висновку. Водночас, як зазначають самі науковці, більшість праць зосереджені на кримінальному процесі, тоді як цивільно-процесуальні особливості призначення почеркознавчої експертизи потребують подальшого поглибленого аналізу з урахуванням сучасної судової практики та європейських стандартів.

Метою статті є здійснення компаративного аналізу процедурних норм, що регламентують призначення та використання почеркознавчої експертизи в цивільному судочинстві, з метою виявлення правових колізій і напрямів удосконалення національного законодавства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Почеркознавча експертиза є одним із ключових засобів доказування у сучасному цивільному судочинстві, забезпечуючи встановлення істини в найрізноманітніших справах. Вона дозволяє ідентифікувати особу, яка виконала текст чи підпис у документі, встановити факт підробки або навпаки підтвердити справжність документів, що є підставами цивільних правовідносин. З огляду на зростання кількості спорів, пов'язаних із документами та підписами, актуальність дослідження процедурних аспектів почеркознавчої експертизи лише зростає. Проте, існуючі процесуальні норми в різних країнах мають суттєві відмінності, що потребує їх детального компаративного аналізу задля виявлення ефективних підходів і запозичення кращих практик. Саме тому важливо дослідити як міжнародні, так і національні підходи до регламентації цього виду експертизи.

Згідно з положеннями Цивільного процесуального кодексу України (ст.ст. 103, 104) [1], почеркознавча експертиза може бути призначена судом за заявою однієї зі сторін або за власною ініціативою суду, якщо виникає потреба у встановленні істотних обставин справи. Таке експертне дослідження доцільне у випадках, ко-

ли існують сумніви щодо справжності підпису чи авторства рукописного тексту. Водночас суд при постановці питань до експерта має дотримуватись вимог чіткості, конкретності й правової визначеності, щоб уникнути неоднозначного тлумачення експертного завдання. У питанні має бути зазначено, який саме документ досліджується, хто, за припущенням, є його виконавцем, і яке саме завдання покладається на експерта (встановлення автентичності, порівняльний аналіз тощо).

Відповідно до Наказу Міністерства юстиції України № 53/5 від 08.10.1998 (із змінами) [2], експерт повинен мати належні зразки для порівняльного дослідження, які подаються разом з об'єктом дослідження. На практиці ці зразки подають або сторони, або сам суд забезпечує їх збирання. Важливо, щоб зразки були вільними (виконаними у звичайних умовах, до порушення справи) та експериментальними (виконаними у присутності уповноваженої особи під контролем). Неналежні зразки або їх недостатня кількість можуть суттєво вплинути на достовірність та повноту експертного висновку.

Законодавство України на сьогодні не встановлює чітко визначеної процедури або відповідальної особи за збирання і перевірку автентичності зразків почерку. Це створює прогалини в процесуальному регулюванні, адже суд не завжди має ресурс для самостійного здійснення цих дій, а сторони процесу можуть мати протилежні інтереси, що впливає на достовірність зібраного матеріалу. Відсутність конкретних положень у законі щодо цього етапу може призвести до виникнення процесуальних спорів, затягування розгляду справи або навіть визнання експертного висновку недопустимим як доказу в судовому процесі [3, с. 45].

В українській судовій практиці почеркознавча експертиза часто використовується у справах, де необхідно встановити достовірність підпису або авторство рукописного тексту. Найпоширенішими категоріями таких справ є спори щодо дійсності заповітів, вимоги про стягнення заборгованості на підставі боргових розписок, а також спори, що стосуються майнових прав на земельні ділянки чи іншу нерухомість. У таких справах почеркознавча експер-

тиза відіграє ключову роль, оскільки дозволяє суду отримати об'єктивну технічну оцінку документів, що мають вирішальне значення для справи. Практика показує, що саме висновок експерта часто визначає позицію суду при винесенні рішення [4, с. 51].

Попри значну доказову вагу результатів експертного дослідження, відповідно до положень статті 89 Цивільного процесуального кодексу України [1], суд зобов'язаний оцінювати всі докази у справі в сукупності. Жоден доказ, зокрема і висновок експерта, не має наперед встановленої сили. Це означає, що навіть обґрунтоване експертне дослідження повинно розглядатися у взаємозв'язку з іншими доказами: письмовими матеріалами, свідченнями, заявами сторін тощо. Такий підхід забезпечує об'єктивність та змагальність процесу, що відповідає загальним принципам цивільного судочинства.

Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях неодноразово підкреслював необхідність ретельного й обґрунтованого підходу до оцінювання доказів, включно з експертними висновками. Зокрема, суд зазначає, що національні суди повинні мотивувати свої рішення таким чином, щоб сторони могли зрозуміти логіку судового висновку, навіть якщо відповіді на кожен довід не міститься. Важливою вимогою є наявність достатніх мотивів, які свідчать про неупереджене і всебічне розглядання справи. Це сприяє зміцненню довіри до судової системи та забезпеченню права на справедливий суд, гарантованого статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [5].

Важливим аспектом процедури проведення почеркознавчої експертизи є забезпечення експерта достатньою кількістю та належною якістю зразків почерку. Від цього залежить повнота і точність проведеного експертного дослідження, адже експерт має можливість ідентифікувати індивідуальні особливості почерку виключно при наявності адекватного матеріалу для порівняння. Згідно з методичними рекомендаціями у сфері судових експертиз, оптимальним вважається надання не менше 15 вільних зразків, які були виконані у звичайних умовах до порушення справи. Додатково необхідні

кілька експериментальних зразків, отриманих у присутності уповноваженої особи під час судового процесу, що дозволяє експерту визначити стійкість і специфіку почерку в різних умовах [6, с. 122].

На практиці досить часто виникають труднощі із забезпеченням експерта достатньою кількістю якісних зразків почерку, що призводить до виникнення сумнівів щодо достовірності отриманих результатів. У випадках, коли зразки є неповноцінними, не відповідають вимогам, або їх кількість є недостатньою, експерт змушений формулювати свої висновки з певними застереженнями або зовсім утримуватись від категоричних висновків. Це призводить до того, що експертні висновки можуть бути поставлені під сумнів сторонами процесу, що вимагає додаткових досліджень або призначення повторних експертиз. В результаті, значно збільшується тривалість судового процесу, а також суттєво зростають судові витрати [7, с. 113].

Ще однією суттєвою проблемою є відсутність чітко визначеної процедури та відповідальної особи за відбір зразків почерку для експертизи в українському процесуальному законодавстві. На сьогоднішній день чинний Цивільний процесуальний кодекс України не містить конкретних норм, які б регламентували цей процес у повному обсязі. Зазвичай процес збирання зразків покладається на сторони процесу, які можуть мати суперечливі інтереси, або на суд, який не завжди має спеціальні знання для правильного відбору необхідного матеріалу. Це спричиняє потенційну загрозу навмисного надання викривлених чи неналежних зразків, які негативно впливають на об'єктивність дослідження.

Особливі складнощі виникають у випадках, коли необхідні для експертизи оригінали документів відсутні або втрачені. Українське законодавство чітко встановлює, що почеркознавча експертиза повинна проводитись лише за оригіналами документів, оскільки копії не дають можливості провести комплексний технічний аналіз ознак письма. Це пояснюється тим, що копії містять менше інформації, не дозволяють оцінити фізичні характеристики штрихів письма, що є важливими для точного

дослідження. Проте в реальних умовах досить часто оригінали документів можуть бути недоступними через їх втрату, знищення або умисне приховування однією зі сторін процесу [8, с. 18].

В таких ситуаціях суди інколи допускають можливість проведення експертизи за копіями документів, визнаючи при цьому їхню обмежену доказову цінність. Важливою умовою такого допуску є необхідність врахування судом відповідних ризиків та обмежень, пов'язаних з дослідженням копій. Суд повинен ретельно оцінити всі обставини справи, ступінь необхідності проведення такої експертизи та можливість отримання хоча б попередніх висновків з огляду на технічні можливості експерта. Такий підхід сприяє балансу між правом на судовий захист і реальними обставинами конкретної справи [9, с. 74].

Висновки. Для покращення ситуації необхідно вдосконалити українське процесуальне законодавство, чітко визначивши механізм та відповідальних осіб за відбір і надання зразків почерку для експертних досліджень. Зокрема, доцільно закріпити в законі або спеціальних інструкціях положення, що регламентують порядок, критерії та стандарти надання зразків, а також чітко встановити повноваження і обов'язки суду, сторін та експертів щодо їх збирання та перевірки. Впровадження таких змін сприятиме зменшенню процесуальних помилок, підвищенню якості експертиз і забезпеченню справедливості судового процесу в цілому.

Дослідження міжнародного досвіду свідчить, що у багатьох зарубіжних країнах процес призначення та проведення почеркознавчої експертизи детально врегульований. Зокрема, у країнах Європейського Союзу експертний процес має чітко визначені критерії, за якими оцінюється належність та допустимість доказів, що отримуються шляхом експертних досліджень. Велику увагу приділено питанням незалежності та компетентності експертів, що забезпечує високий рівень довіри до висновків, які використовуються у судових процесах. Такий підхід є корисним для української правової системи, яка перебуває в процесі гармонізації з європейськими стандартами.

Таким чином, проведення компаративного аналізу процедурних норм, які регламентують призначення та проведення почеркознавчої експертизи, дозволяє чітко виявити основні прогалини та проблемні аспекти українського законодавства. Усунення виявлених недоліків шляхом впровадження більш чітких нормативних приписів щодо відбору та використання зразків, проведення експертизи за копіями документів та забезпечення належного контролю з боку суду є необхідною умовою підвищення якості експертних досліджень. Це, у свою чергу, сприятиме зростанню загальної ефективності, прозорості та справедливості цивільного судочинства в Україні.

Література

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 берез. 2004 р. № 1618-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 40–41, № 42. Ст. 492. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 14.12.2025).
2. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 08 жовт. 1998 р. № 53/5 (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 14.12.2025).
3. Золота Л.В., Савченко І.О. Проблематика призначення почеркознавчої експертизи в цивільному судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. № 70. С. 175–180. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.25>
4. Шкабаро В.М., Біла А.В., Воронін В.В. Правові аспекти проведення почеркознавчого дослідження. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Право»*. 2022. № 1(4). С. 50–56. DOI: 10.32342/2709-6408-2022-1-4-5
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (у редакції Протоколу № 11). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 14.12.2025).
6. Гоменюк І.М., Гонгало С.Й. Зразки для судової почеркознавчої експертизи: проблемні питання одержання та можливі шляхи їх вирішен-

ня. *Криміналістичний вісник*. 2016. № 1(25). С. 122–125.

7. Меленевська З.С. Судове почеркознавство: проблеми і перспективи розвитку. *Криміналістичний вісник*. 2015. № 1(23). С. 113–120.

8. Свобода Є.Ю., Абрамова В.М. Судово-почеркознавча експертиза: деякі проблемні питання та сучасні можливості. *Часопис Академії адвокатури України*. 2014. № 1. С. 82–85.

9. Деякі актуальні питання підготування порівняльних матеріалів для проведення почеркознавчої експертизи / Т.В. Сохранич, В.Г. Абросимова, О.М. Смоліна, Н.Г. Бочарова, Л.Г. Сухорукова. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2010. Вип. 10. С. 270–276.

References

1. Tsyvilnyy protsesualnyy kodeks Ukrayiny: Zakon Ukrayiny vid 18 berez. 2004 r. № 1618-IV. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. 2004. № 40–41, № 42. St. 492. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (data zvernennya: 14.12.2025).
2. Pro zatverdzhennya Instruktsiyi pro pryznachennya ta provedennya sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen: Nakaz Ministerstva yustytseyi Ukrayiny vid 08 zhovt. 1998 r. № 53/5 (iz zminamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (data zvernennya: 14.12.2025).
3. Zolota L.V., Savchenko I.O. Problematyka pryznachennya pocherkoznavchoyi ekspertyzy v tsyvilnomu sudochynstvi. *Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Pravo*. 2022. № 70. S. 175–180. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.25>
4. Shkabaro V.M., Bila A.V., Voronin V.V. Pravovi aspekty provedennya pocherkoznavchoho doslidzhennya. *Visnyk Universytetu imeni Alfreda Nobelya. Seriya «Pravo»*. 2022. № 1(4). S. 50–56. DOI: 10.32342/2709-6408-2022-1-4-5
5. Konventsyya pro zakhyst prav lyudyny i osnovopolozhnykh svobod (u redaktsiyi Protokolu № 11). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (data zvernennya: 14.12.2025).

6. Homenyuk I.M., Honhalo S.Y. Zrazky dlya sudovoyi pocherkoznachchoyi ekspertyzy: problemni pytannya oderzhannya ta mozhlyvi shlyakhy yikh vyrishennya. *Kryminalistychnyy visnyk*. 2016. № 1(25). S. 122-125.

7. Melenevska Z.S. Sudove pocherkoznachstvo: problemy i perspektyvy rozvytku. *Kryminalistychnyy visnyk*. 2015. № 1(23). S. 113-120.

8. Svoboda Ye.Yu., Abramova V.M. Sudovo-pocherkoznachcha ekspertyza: deyaki problemni

pytannya ta suchasni mozhlyvosti. *Chasopys Akademiyi advokatury Ukrayiny*. 2014. № 1. S. 82-85.

9. Deyaki aktualni pytannya pidhotuvannya porivnyalnykh materialiv dlya provedennya pocherkoznachchoyi ekspertyzy / T.V. Sokhranych, V.H. Abrosymova, O.M. Smolina, N.H. Bocharova, L.H. Sukhorukova. *Teoriya ta praktyka sudovoyi ekspertyzy i kryminalistyky*. 2010. Vyp. 10. S. 270-276.

Yuliia Beluga, Olha Honcharuk

HANDWRITING EXPERTISE IN CIVIL CASES: COMPARATIVE ANALYSIS OF PROCEDURAL RULES

State University «Kyiv Aviation Institute»

Liubomyra Huzara Avenue, 1, 03058, Kyiv, Ukraine

E-mails: yulya.beluga@ukr.net, oliahoncharuk385@gmail.com

Purpose: to study the regulatory framework for the use of handwriting expertise in civil proceedings within different legal systems and to determine its significance as a procedural means of proof. **Research methods:** document analysis and synthesis, comparative legal analysis, the method of objective truth, cognitive-analytical approach, among others. **Results:** generalized approaches to the appointment, conduct, and evaluation of handwriting expertise within civil proceedings; identified features of procedural regulation in Ukraine and selected foreign countries. **Discussion:** the legal nature of handwriting expertise was clarified, the role of the court and the expert in its appointment was defined; the principles of admissibility and relevance of evidence were analysed; the possibilities of harmonizing approaches to the use of expertise in civil cases were discussed; simplified procedures in certain jurisdictions were considered.

In modern civil proceedings, which are based on the principles of adversarial proceedings, relevance and admissibility of evidence, forensic examination is of particular importance as a means of objectively establishing the facts of a case. Among the types of examinations most often appointed in cases concerning the invalidation of contracts, inheritance disputes, identification of document authorship, etc., handwriting examination occupies one of the leading places. It allows to confirm or refute the authenticity of a signature, to identify the person who made the handwritten note, which can be a decisive factor in establishing the truth. At the same time, the procedure for appointing, conducting and evaluating the results of handwriting analysis in civil proceedings is regulated by rules that have both common features in different jurisdictions and significant differences. This necessitates a comparative analysis of legal approaches to regulating the expert process in civil proceedings.

Key words: handwriting expertise; civil proceedings; evidence; procedural rules; expert appointment; comparative analysis.

Стаття надійшла до редакції 16.12.2025